

Cuprins

Înainte de cădere	9
Noaptea întunecată a textului.....	53
Saltul în gol.....	53
Ceața se destramă	95
Un curcubeu tăiat în două.....	124
Alibiul sincerității	157
Dincolo de rase și etnii.....	190
Potecă pentru un singur trecător	222
Douăsprezece luni sterpe	257
Narcis înfrânt de Oedip.....	291
Cartea blestemată.....	324
În căutarea apostrofului pierdut.....	357
Onirospații, onirocorpuri, oniromodele.....	391
Anul unu.....	495
De veghe la <i>Finnegans Wake</i>	551
Prima veghe	633
A doua veghe	708
A treia veghe	762
A patra veghe	822
<i>Referințe bibliografice</i>	865

Mircea Mihăieș

Finnegans Wake, 628

Romanul întinericului

POLIROM
2021

E o doză mare de idealism în acest demers, deoarece în decursul vremii conținutul inițial, „natural” al mitului a suferit numeroase transformări și deteriorări. Prin urmare, înțelegerea corectă a mitului presupunea și un proces de refacere a contextului inițial și a interpretării acestuia în funcție de parametri teoretici stabiliți de momentul la care se face referire.

În ciuda drumului trasat de Beckett încă din textul din 1929, discutat pe larg în acest capitol, e surprinzător că abia începând cu anul 1986, odată cu apariția cărții lui John Bishop *Joyce's Book of the Dark*, numele lui Vico a fost indestructibil legat de arcele lui *Finnegans Wake*. Donald Phillip Verene a devenit campionul acestei direcții de cercetare, dedicându-i numeroase articole și trei cărți (*Vico and Joyce*, 1987; *Knowledge of Things Human and Divine: Vico's New Science and Finnegans Wake*, 2003; și *James Joyce and the Philosophers of Finnegans Wake*, 2016). Au existat, desigur, câteva studii de parcurs, ce merită menționate. De pildă, eseul din 1973 al lui Stuart Hampshire „Joyce and Vico: The Middle Way”, precum și insistența lui Max Frisch, prefașatorul și cotradacătorul *Autobiografiei* lui Vico în engleză, de a demonstra apartenența lor la aceeași familie de spirite.

Abordând acest subiect, Northrup Frye îl plasează în cadrul largii tradiții a influenței literaților italieni, în frunte cu Boccaccio, asupra celor englezi și britanici: Dante, Petrarca, Ariosto, Boiardo și-au lăsat amprenta asupra multora dintre marii scriitori din Albion. Abia cu generația lui Eliot și Pound a-au schimbat sursele de inspirație și de dialog, ele devenind în primul rând franceze. Frye subliniază importanța lui Joyce în sporirea listei italienilor cu numele lui Giordano Bruno din Nola și al lui Giambattista Vico. Descriind teoria ciclurilor istorice ale napolitanului, Frye comite și el greșala de a-i atribui patru etape, și nu trei. De aceea, descrierea romanului făcută de el e defectuoasă, deoarece descrie a patru secțiuni, pusă sub semnul lui *ricorso*, ca fiind de inspirație viconiană. După cum am arătat deja, ea îi aparține lui Joyce și încoronază seria din *Scienza nuova*, conferindu-i un caracter dramatic.

E demn de semnalat faptul că Frye, deși îi acordă importanță, consideră că Joyce nu avea nevoie să facă din *Finnegans Wake* „ilustrarea „teoriilor despre ciclul istoric și filozofia polarității”, deoarece miza lui era lingvistică prin excelență.

Multe dintre aluziile lui Joyce, în special cele referitoare la proză și poezia de mână a doua scrisă în Irlanda, se află acolo deoarece cadrul lor e irlandez; multe dintre principiile lui structurale derivă din surse pe care le menționează adesea direct. El îi este mult mai îndatorat lui Blake, de exemplu, după cum ne putem da seama din numărul de referințe la el, probabil chiar mai mult decât și-a dat seama el însuși. Din nou, dacă *Finnegans Wake* e un vis, cercetările lui Freud și Jung asupra visului ar trebui să fie relevante pentru el, de vreme ce ambele nume aveau greutate în lumea lui Joyce (Frye, 1967: 6).

Marele critic atinge aici un punct sensibil: pentru scriitorul irlandez, Jung era un personaj tabu, care-i amintea de suferințele prin care trecuse fiica sa, pacientă, o vreme, a gurului psihiatric din Zürich. În opinia lui Joyce, acesta îi pusese un diagnostic greșit, care i-a complicat și mai mult o viață deja complicată. Și totuși, e greu să separe formula de construcție a cărții de ideea „inconștientului colectiv” enunțată de Jung. Nici Freud nu se bucură de un tratament mai bun, acesta nefiind, pentru autorul lui *Finnegans Wake*, decât un epigon lipsit de har al lui Vico. Joyce evita asocierile cu teoreticienii sau cu teoriile la modă, mulțumindu-se cu acceptarea descrierilor care vedeau în *Finnegans Wake* o carte a viselor compusă într-un limbaj caric de mare percutanță și originalitate.

Una dintre ramurile fizicii care s-a dezvoltat în ultimele decenii este reologia. Obiectul ei de studiu îl constituie „curgerea lentă și deformarea în timp a corpurilor solide sub acțiunea forțelor exercitate asupra lor” (DEX). Preluată de literați, învățămintele acestui domeniu au dus la dezvoltarea unei categorii de proză cunoscută sub denumirea de „river novela” („romane ale râului”). Preluarea e, desigur, metaforică, participând la alterarea echivalenței propuse încă de Heraclit, potrivit căruia fluxul universal al „Jumii empirice” se comportă asemenea unui râu. Consecința e exprimată în enunțul cu valoare axiomatice potrivit căruia „nu poți să te scali de două ori în apa aceluiași râu”. Asta deoarece curgerea continuă a fluxului lichid creează în fiecare clipă noi și noi contexte, pe care corpul uman nu le poate parcurge cu viteza cu care se ivesc acestea.

Se poate afirma că ceea ce nu-i reușește științei îi reușește literaturii. Adversitatea dintre aceste domenii e atât de pronunțată, încât a persistat multă vreme prejudecata conform căreia știința

nu are ce căuta în roman. Iar în momentul când aceasta a început să acapareze tot mai mult zonele ficțiunii, s-a vorbit despre criza și chiar moartea literaturii. Treptat, asperitățile s-au tacit, iar domeniile cândva adverse au început rodnice schimburi de teme și idei. Excluzând ramura SF ca stare, autori precum Philip K. Dick ori Thomas Pynchon sau, în literatura română, Mircea Cărtărescu sunt dovada vie a noului pact stabilit între teritoriul cândva inamic.

Giambattista Vico își plasează obsesiile într-o sferă care, începând cu primele decenii ale secolului al XVIII-lea, a ocupat o nișă deosebit de spectaculoasă în dezbaterile, să le spunem, postheraclitiene. Pentru Attila Făj (1987), legile istoriei, așa cum le interpretează Vico, au certe însușiri teologice. Într-o formulare poetică, autorul *Științei nouce* vede în istorie un „aquilex”, un „adunător de ape” („raccoltore dell'acqua”). Altfel spus, el neagă tradiția inițiată de Heraclit, potrivit căreia scopul științei îl constituie obiectele și fenomenele aflate în repaus, și nu cele supuse unui continuu proces de modificare și deplasare. În consecință, Vico lansează ideea că tot ce aparține naturii, indiferent că e vorba de cea animală sau de cea minerală, se comportă asemenea unui râu, aflându-se într-un nesfârșit proces de transformare și mișcare.

Ca „ultim mare roman al râului din literatura universală” (Făj, 1987: 24), *Finnegans Wake* depozitează un număr practic inepuizabil de exemple care dovedesc unitatea de nezdremsinat a spiritului și a materiei. Pornind de la propria personă, scriitorul (re)produce un model universal în care istoria lumii este trăită și reînăcută prin dragoste. Aceasta, și nu evenimentele sociale ori politice constituie adevăratul țel al umanității. Indemnul „Cherchez la flamme!”, subliniat în text, la pagina 64 a romanului, e mai mult decât o exhortație: e chiar modul prin care spiritul se însușește în lume și îi determină mișcările și structura. O altă știință, corologia, care studiază „relațiile cauzale dintre fenomenele geografice dintr-o anumită regiune”, intră și ea în joc, conferind materialitate proceselor neobosite ale minții. Din acest punct de vedere, romanul urmează îndeaproape învățăturile lui Bruno și Vico, potrivit cărora tot ceea ce există în lume și în cosmos „curge asemenea unui râu. Lucrurile ce-și au originea într-un delușor se vor întoarce iarăși în pântecul râului, orice lucru se va face cunoscut prin contrariul său, și, în depărtarea vremurilor, întregul râu va fi îmbrățișat de malurile adverse” (Făj, 1978: 25).

În linie platoniciană, Vico a îmbrățișat tradiția celor trei pasiuni sau impulsuri: iubirea de a poseda (cupiditatea, avariția), iubirea de a supune (ferocitatea) și iubirea de cunoaștere (ambitiția). În decursul vremii, sub oblăduirea lui Dumnezeu, s-au metamorfozat în însușiri pline de conotații pozitive: bunăstarea, puterea și înțelepciunea. Ele au reverberat în mintea omului, dar și în straturile sociale, ajungând, în vremea lui Joyce, axiome ale existenței de zi cu zi. Pentru a și le apropria,

omul trebuie să plătească pentru ele cu „moneda forte” a virtuților civice, onestității, curaj, vicianze; cu „moneda forte” a acceptării și sprijinirii destinului, omșului și obitului comunității; în sfârșit, trebuie să plătească cu „moneda forte” a asumării primejdiei, a datoriei și a destinului ce pândesc fiecare țară. Deși aceste triade sunt prezente în fiecare epocă istorică, se pare că în *Finnegans Wake* sunt predominante constanța, destinul și primejdia în stadiul zeilor, curajul, obligația și datoria în cel al eroilor, viciana, moartea și destinul în cel al oamenilor. Joyce susține și ilustrează că nașterea, dezvoltarea și moartea unui om, a unui răz, a omului, a orașelor, a zeilor și a întregului cosmos și a orice altceva sunt determinate de aceste etape (Faj, 1997: 26).

Dacă aceste observații pot fi cu ușurință identificate în materia informă a lui *Finnegans Wake*, e mai puțin evident faptul că fazele lui Vico există în fiecare din părțile componente ale romanului. Întregul roman e construit, de altfel, pe necutenite *corsi e ricorsi*, culminând cu închiderea/deschiderea ce transformă cartea într-un cerc de litere compact, fără început și fără sfârșit. Legile istoriei, așa cum le-a dăruit Vico, sunt respectate cu sfîntenie, chiar dacă, în cele mai multe împrejurări, sunt greu de identificat, oculte sau prezente doar în formă metaforică. Reflecțiile lui suferă de un anumit tip de *barbarism* al reflecției, pe care un alt mare admirator al lui Vico, Dostoievski, și-a propus, fără să-și ducă gândul până la capăt, să-l ilustreze în *Proșii Karamazov*.

După mărturiirile lui Joyce, lectura lui Vico a avut întotdeauna un efect stimulant asupra imaginației sale. Spre deosebire – tot după mărturisirea lui – de lecturile din Freud și Jung, „Imaginația mea crește”, susținea scriitorul, în compania disertațiilor despre istorie și omeniire emise cu bine-cunoscutul său aplomb de către Vico. Dincolo de identificările savante privind structura ciclică

tri- sau cvadripartită a istoriei, *Scienza nuova* și *Autobiografia* l-au pus pe Joyce în dubla situație de emul și rival. Drept dovadă, el aduce teoriei lui Vico amendamente atât de subtile, încât nu e de mirare că încă sunt semnalate suficiente cazuri (nu doar al lui Frye) în care se vorbește de patru cicluri ale istoriei lui Vico, și nu de trei, câte sunt în realitate. Din acest punct de vedere, Joyce se dovedește a fi nu doar admiratorul frenetic al filosofului italian, ci și un conaștor neașteptat al cărții acestuia.

Pentru lumea literară, contribuția lui Joyce la readucerea în prim-plan a lui Vico a fost, așa cum menționam, decisivă. Pentru exageții lui *Finnegans Wake*, importante sunt rezonanțele decelabile în text ale învățăturilor cuprinse în *Scienza nuova*. Preluarea de către scriitorul irlandez a tezilor napolitanului trebuie gândită ca realizându-se sub forma unor procese metaforice, metonimice, parabolice și mitologice. Aș spune chiar că forma cea mai spectaculoasă a înrudirii dintre cei doi autori se află în tehnicile de povestire a mitului. Joyce apelează la un împrumut de tip poetic, incluzând în narațiuni și modalitățile retorice deja invocate (metafora, metonimia, parabola etc.).

În *Finnegans Wake*, Joyce procedesea pe dos față de felul în care-și gândise strategia în *Ulysses*. Acolo, sub influența psihanalizilor, ajunsese la concluzia că în lumea modernă vechile mituri și-au epuizat forța modelatoare. Prin urmare, ele pot funcționa doar în variante degradate ori antifraستice. În *Finnegans Wake*, în schimb, marele pariu constă tocmai în miza pe supraviețuirea intactă a mitului, indiferent de treapta istorică pe care ne aflăm. În această perspectivă, invariantele se dovedesc a fi mai puternice decât modificările și alterările. Joyce nu putea găsi o metodă mai paradoxală de a demonstra acest lucru decât violentând instrumental prin care comunică această contradicție: limbajul.

Ceea ce face Joyce e o apropiere a lui Vico, în dubla lui ipostază de autor și personaj. Înainte de a fi una mentală, luarea în posesie a napolitanului e geografică – sau, mai corect spus, topologică. Aflașem încă din *Ulysses* că la Dalkey, suburbia unde predă Stephen Dedalus, exista un „Vico Road”. În *Finnegans Wake*, aceeași denumire „merge în cerc și iarăși în cerc pentru a se întâlni acolo unde încep termenele”. Cuvântul „terms” e, în acest context, ambiguu, deoarece se referă fie la perioada exercitării unui mandat, fie la un lucru clar definit sau un concept. Invocarea lui Vico Road nu e gratuită,

fiind completată imediat de o referință la fascinația sau repulsia pe care o suscită ideea ciclurilor și a întoarcerilor („cycles and returns”). În felul acesta, Joyce îl identifică în mod direct pe Vico drept sursa viziunii paradiziace în care oamenii nu sunt obligați să lucreze, dar au în schimb parte de toate plăcerile și onorurile lumii (între altele, întâlnirea cu „gannies”, denumirea argotică a organelor genitale feminine, fie cu însuși regele mitic al Irlandei).

Ar fi fost suficient pentru ca Vico – adresa și numele – să dobândească un loc privilegiat, un „sens giratoriu”, prin care trec înțelesurile romanului. Dar e vorba de mai mult de atât. Joyce ridică prin fiecare nou paragraf al cărții ștacheta la înălțimi amețitoare. Apelând la geografie, el dă impresia că urmărește să rezolve probleme de matematică și metafizică. Concret și vulgar în punctul de pornire, limbajul se curăță de impurități și devine de-a limpezime cristalină. În multe situații nici măcar nu mai e limbaj lingvistic, ci geometric superioară. În această ipostază, el vizează atât

idealul, cât și imposibilitatea obținerii evadraturii cercului, la fel cum cele patru părți ale ciclului formează cele patru colțuri ale pătratului. Joyce pune la dispoziția lui Vico atât de mult drum rotund cât are nevoie, o liniaritate globală care, în mod teoretic, se întoarce la sine, așa cum prima vicoară încearcă să identifice „asintrecutul ridicător de coloane și supremul făcător de poduri”, unul ale cărui identități se „mișcă în cercuri vicioase și tobodată rămânând aceleași”, cele patru colțuri ale acelu care tocmai situat în locuri latine-romano-italiene precum „Portobello, Equadocta, Therococta, Percorello”. Vico e împins mereu înăuntru, nu pătrun în interiorul unui pătrat în interiorul unui pătrat, microcosmic în interiorul macrocosmosului, conținut nu doar de cartea în patru colțuri care este *Finnegans Wake*, ci și anterior în cartea condiționat eseul lui Beckett „Dante... Bruno. Vico... Joyce” (Benstock, 1987: 61).

Intertextualitatea amețitoare a legăturilor sugerate mai sus își are originea în istoria receptării critice a unor fragmente din *Work in Progress/Finnegans Wake* în perioada în care romanul nu era încă încheiat. Joyce aruncă mereu nade ce conțin informații despre locuri și denumiri ce le erau familiare atât lui Joyce, cât și lui Vico. Listele abundente de nume de orașe și străzi (Bathgar, Bathanga, Roundtown, Rush, America Avenue, Asia Place, Mespil Rock, Sorrento etc.) sunt parte a unui jargon geografic irlandezo-italian